

apua, viljaa ja julkisia töitä, mutta muuten asioiden olisi pitänyt antaa olla ennallaan. Eräänlainen ”kehitysaluepolitiikka” oli siis toivottua ja sai kannatusta, mutta muutoin ”etelän herrojen” olisi suotu pysyvän poissa. Kun tänä päivänä seuraava kainuulaisia mielenilmaisuja vaikkapa luonnonsuojelun tai pe-topolitiikassa, voi havaita samankaltaisen asetelman. Raha kyllä kelpaa, mutta muutoin olisi perin suotavaa pitää etelän herrat ja viherpiipertäjät loitolla. Kyllä kainuulainen tietää mikä omilla nurkilla on hyväksi ja oikein.

Kirjoittaja on Helsingin yliopiston Suomen ja Pohjoismaiden historian yliopistonlehtori.

Monitieteisesti suhteestamme menneisyyteen

■ HEINI HAKOSALO

Pentti Grönholm & Anna Sivula (toim.): *Medeiasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Historia mirabilis 6. Turun Historiallinen Yhdistys 2010.

Artikkelikokoelma *Medeiasta pronssisoturiin* on saanut alkunsa vuonna 2006 Turussa pidetystä seminaarista. Suomessa etenkin humanistit julkaisevat paljon tällaisia, seminaareista ja symposioista alkunsa saaneita artikkelikokoelmia, epäilemättä siksi että alalla on, suhteessa julkaisevien tutkijoiden määrään, niukalti vakavasti otettavia (referoituja ja laajalle leviäviä) suomenkielisiä kausijulkaisuja. Näissä *ad hoc* -artikkelikokoelmissa on usein kaksi on-

gelmaa: se, ettei artikkeleita saada nivottua aidoksi kokonaisuudeksi, kun niitä ei tosiasiaassa yhdistä juuri muu kuin kirjoittajien halu julkaista, ja se, etteivät kokoelmat epämääräisen profiilinsa vuoksi löydy lukijoitaan.

Medeiasta pronssisoturiin onnistuu välttämään ensiksi mainitun ongelman. Se on kyllä moniääninen – kirjoittajat ovat eri tieteenaloilta (historia, kirjallisuudentutkimus, etnologia) ja artikkelien lajityyppi vaihtelee katsauksista tapaustutkimuksiin – mutta se ei kuitenkaan hajoa käsiin. Temaattinen yhteys artikkelien välillä säilyy, koska kirjoittajat ovat, kukin omasta näkökulmastaan, vakavasti paneutuneet teosta jäsentäviin teoreettis-metodologisiin kysymyksiin. Kysymykset koskevat muistamisen ja historian esittämisen luonnetta, sitä missä muodossa ja millä ehdoilla menneisyys on läsnä nykypäivässä.

Kirjoittajien jaettua lähtökohdtaa voisi kuvata seuraavasti: Menneisyys on aina läsnä, sillä sen paremmin yksilöt kuin yhteisötkään eivät voi olla muistamatta. Se on läsnä monenlaisina – ei pelkästään kirjallisina – jälkinä. Osa näistä jäljistä saa historiallisen todistusaineiston aseman (niistä tulee dokumentteja sanan laajassa merkityksessä). Dokumentteja tulkitaan, ja tulkinnoista rakentuvat erilaiset historian esitykset, joista akateemisen historian tutkimuksen tuotokset muodostavat vain yhden osan. Menneisyyden jälkien etsiminen ja merkityksellistäminen ovat monella tavalla sidoksissa tulkitsijan henkilökohtaisiin ja kollektiivisiin näkökulmiin ja intresseihin, ja historian esityksistä voi myös tulla yhteiskunnallisen tai poliittisen vallankäytön välineitä.

Jälkimmäistä ongelmaa teos sen sijaan tuskin onnistuu kokonaan välttämään. Yliopistolliseksi oppikirjaksi se on liian epäyhtenäinen ja myös liian avoin – kuten johdannossa todetaan, se sisältää keskustelua pikemminkin kuin johtopäätöksiä. En myöskään jaksa uskoa että kirja kuluisi niin sanotun suuren yleisön käsissä (kirjan epäinformatiivinen nimi ei auta asiaa). Parhaassa tapauksessa kirjaa lukevat paitsi historiaa ammatikseen tutkivat myös muut muistamisen kulttuurista kiinnostuneet tutkijat ja opiskelijat – ja toivon että lukevat, sillä kirjassa puhutaan tärkeistä asioista tuoreella tavalla, joskin teoksen luvattua ajankohtaisuutta neljän vuoden kypsyttelyaika on hieman haalistanut.

Menneisyysuhteesta käsitteellisen analyysin keinoin

Medeiasta pronssisoturiin jakautuu kahteen osaan: alkuun sijoittuvat teoreettisesti painottuneet artikkelit, jälkipuolelle tapaustutkimukset. Teoreettiset artikkelit eivät kuitenkaan ole täysin irti empiriasta eivätkä tapaustutkimukset käsitteellisestä pohdinnasta.

Teoksen avaa Anne Sivulan kirjoitus ”Menetetyn järven jäljillä. Historia osana paikallista kulttuuriperintöprosessia”. Vaikka kirjoittaja viittaa kokemuksiinsa paikallishistorian kirjoittajana, artikkeli on luonteeltaan varsin teoreettinen, se on historiantutkijan käsitteellistä (itse)reflektiota. Sivula käsittelee kiinnostavasti kulttuuriperinnön ja monumentin käsitteitä, todisteen, jäljen ja dokumentin suhdetta sekä historiallisen faktan luonnetta. Hän puolustaa faktaa konstruktivistisessä hengessä: ”Fakta on historiapuheen yksikkö [...]

Historiallinen, historiantutkimuksen keinoin rakennettu fakta on propositio. Se on ehdotus ja esitys. Mikäli ehdotus on rakennettu historiantutkimuksen metodisääntöjä noudattaen, on omaksujalla mahdollisuus tarkistaa esityksen paikkansapitävyys.” (33) Näkökulma on raikas ja ylittää hedelmättömän relativismi–realismi-eipäsuupaste-lun: faktoista on (taas) lupa puhua, kunhan muistaa että ne ovat tiettyjen pelisääntöjen mukaan rakennettuja ja testattuja väitteitä, eivät löydettyjä, annettuja tai ikuisia.

Jorma Kalelan artikkeli (Historian rakentamisen mieli ja tutkijan valinnat) on luonteeltaan metodologinen ja opastava, mikä sopii pitkän linjan historiantutkijalle ja monien metodikirjojen kirjoittajalle. Objektiviisuuden tavoittelun sijaan Kalela suosittelee historioitsijan perusasenteeksi ”kriittistä etäisyyttä” (46). Hyvän historiantutkimuksen hän määrittelee seuraavasti: ”Onnistuakseen työsäännön tutkijan on ensinnäkin löydettävä yleisönsä kannalta kiinnostavat menneisyyden ihmiset. Toiseksi hänen on tehtävä oikeutta näille ihmisille, tavoitettava heidän käsityksensä omista olosuhteistaan ja selvitettävä heidän toimiansa tarkoite.” (42) Oikeudenmukaisuuden vaatimus korostuu artikkelissa muuallakin (49, 50). Mutta miten ”reilu kuvaus” rakennetaan? Olenaisista on Kalelan mukaan selvittää, miten tutkimuksen kohteena olevat ihmiset itse ”ymmärsivät tutkimuksen kohteena olevan tilanteen ja millaisiksi he kuvasivat siihen liittyvät tavoitteensa” (52).

Kalelan ohjelma on toisaalta kapea, toisaalta huomattavan laaja: kapea sikäli, että historiantutkimuksen kohteena eivät ole eivätkä

voi olla vain ”kiinnostavat ihmiset”. Toisaalta tavoite on pelottavan laaja sikäli, että kaikkien relevanttien toimijoiden näkemysten ja tavoitteiden selvittäminen ja perinpohjainen ymmärtäminen on vähintäänkin haastava, ja joissakin tapauksissa epäilemättä ylivoimainen, tehtävä. Kalelan sympaattinen mutta tässä hyvin yleiselle tasolle jäävä historiografinen ohjelma saa toivottavasti lihaa luittensa ympärille hänen piakkoin ilmestyvässä teoksessaan *The Historian in Society*.

Outi Fingerroos tarjoaa katsauksen muistitietohistorian kehitykseen meillä ja muualla. Artikkelin keskeinen metodologinen väite, joka on samalla muistitietohistorian peruseriaate, on että ”muistitieto [...] kertoo enemmän menneisyyden moniäänisistä tulkinnoista kuin siitä, mitä menneisyydessä todellisuudessa tapahtui” (75). Ehdollisena väite on epäilemättä kelpo nyrkkisääntö, mutta ongelmia voi olla tiedossa, jos väite esitetään kategorisessa muodossa. Kriittinen lukija voisi tässä kohdin esimerkiksi asettaa Kalelan ja Fingerroosin näkemykset vastakkain ja kysyä, toimiiko tutkija reilusti (à la Kalela), jos hän lähtökohdaisesti olettaa, ettei toimija-kertoja voi luotettavasti kertoa mitään niistä tapahtumista, joista hän itse haluaa todistaa, vaan ainoastaan hänen näille tapahtumille (kertomis-hetkellä) antamistaan yksilöllisistä merkityksistä?

Menneisyysuhteesta esimerkkitapausten valossa

Kirjan tapaustutkimuksista laajin ja monissa suhteissa kiinnostavin on Pertti Grönholmin artikkeli, joka käsittelee vuonna 2007 Virossa

riehunutta kiistaa Tallinnan pronsisoturiopatsaasta. Puna-armeijan sotilasta esittävän, Viron vapauttamisen / valtaamisen muistoksi pystytetyn patsaan siirtäminen aiheutti paitsi kiivasta julkista keskustelua myös mellakoita. Grönholmin teksti nivoo yhteen empirian ja käsitteellisen analyysin toimivalla ja kiinnostavalla tavalla. Teksti antaa selkeän kuvan kiistasta ja sen taustoista sekä pohtii samalla muistomerkkien, erityisesti sotamonumenttien, merkitystä sekä esittelee hyödyllisen analyytisen käsitteen, James Wertschin narratiivisen skeeman käsitteen. Narratiiviset skeemat ovat eräänlaisia sapluunoita, joilla jokin kulttuuri on taipuvainen jäsentämään menneisyyttään koskevia kertomuksia. Kyse ei ole yksittäisistä kertomuksista, vaan pikemminkin kollektiivisen muistin syvätason ilmiöstä. Narratiivisen skeeman käsite voi esimerkiksi auttaa ymmärtämään, miksi eri kulttuuriset ryhmät voivat tulkita samoja menneisyyden jälkiä radikaalisti eri tavoin, kuten pronsisoturikiistassa kävi, tai miksi tietyt historiatulkinnat ovat lähes immuuneja vastaeviensille.

Liisa Steinbyn, Hannu Salmen ja Hanna Meretojan kirjoittamissa tapauskertomuksissa tarkastellaan erilaisia kulttuurituotteita menneisyyden jälkinä ja todistuskappaleina, kontekstina sodanjälkeinen Saksa. Artikkelit avaavat ikkunoita saksalaiseen menneisyydenhallintaan ja historiatraumaan. Steinbyn aiheena ovat Christa Wolfin *Kassandra*- ja *Meideia*-romaanit, joissa pyritään havainnollistamaan myytien propagandistista voimaa. Romaanien vastaanotto osoittaa, miten ilmestymisajan poliittinen tilanne määrittää menneisyyttä kos-

kevien kertomusten lukemisen ja tulkinnan tapaa. Hannu Salmi käsittelee Hans-Jürgen Sybergin viisituntista haastatteluelokuvaa *Winfred Wagner* (1975) ja sen kautta 1970-luvun saksalaisten suhdetta natsimenneisyyteen. Salmi pohtii muun muassa, miten elokuvakerronnan keinot jäsentävät aikaa, sekä menneisyyden esittämisen etiikkaa. Hanna Meretoja puolestaan analysoi Günter Grassin kirjoituksia, ennen kaikkea omaelämäkerrallista *Sipulia kuoriesa* -teosta. Artikkelin yleisempiin teemoihin kuuluu taiteen mahdollisuus tuottaa vastakertomuksia tai vaihtoehtoisia kertomuksia menneisyydestä.

Aino Mäkikallin artikkeli tarkastelee modernin romaanin syntyä 1600- ja 1700-luvun vaihteen Englannissa, tärkeimpänä esimerkkinä Daniel Defoen romaanit, joiden erottaminen ”oikeasta” historiankirjoituksesta on usein ollut jälkipolville työlästä. Artikkelilunastaa paikkansa teoksen kokonaisuudessa osoittamalla, että menneisyyttä koskevassa kerronnassa faktan ja fiktion erottaminen ei ole mikään yliaikainen itseänselvyys vaan historiallisesti määrittynyt ja vieläpä suhteellisen nuori ilmiö.

Historianfilosofia ja sen implikaatiot

Medeiasta pronsisoturiin -teoksessa kosketellaan monia perustavanlaatuisia historianfilosofisia kysymyksiä, vaikka tekijät eivät määrittelekään sitä historianfilosofiseksi teokseksi. Historianfilosofian termin sen edustamaa historianäkemystä voi luonnehtia *konstruktivistiseksi* (historialliset faktat konstruoidaan tiettyjä pelisääntöjä noudattaen ja tämä tapa on vain yksi

mahdollinen tapa merkityksellistää menneisyyttä); *perspektivistiseksi* (tutkijan positio määrittää hänen tulkintatapaansa eikä yksikään tulkitsija voi nousta kaikkien perspektiivien yläpuolelle); ja ajoittain selkeän *relativistiseksi* (historiallinen totuus on yhtä kuin se merkitys, jonka toimija tai tulkitsija antaa kokemuksilleen tai tapahtumille). Tällaisella historiakäsityksellä on monenlaisia seurauksia tutkimuksen käytännön kannalta. Nostan lopuksi esiin muutamia niistä (osa on lausuttu julki kirjassa, osaa ei).

Perspektivismistä seuraa tutkijan itsereflektion vaatimus: tutkija ei voi kokonaan irrottautua omista kognitiivisista ja kulttuurisista sitoutumuksistaan, omasta perspektiivistään, mutta hänen on oltava tietoinen, miten se vaikuttaa siihen mitä hän näkee ja miten hän tulkitsee. Systemaattisen itsereflektion vaatimus on suomalaisessa historiantutkimuksessa (toisin kuin monilla kulttuurintutkimuksen aloilla) melko uusi ja vain osittain hyväksytty asia. *Medeiasta pronsisoturiin* korostaa itsereflektion merkitystä, mutta ei kerro kovin paljon siitä, miten sitä tulisi käytännössä harjoittaa. Vaatimukset ovat korkealla: Kalelan mukaan tutkijan tulee tunnistaa ja hallita ”ympäröivän yhteiskunnan ja kulttuurin erilaisia vaikutuksia omaan työhönsä” (47). Fingerroos edellyttää tutkijalta itsereflektiota, metodologista ja epistemologista reflektiota sekä tutkimuksen ulkoisten merkityksien ja eettisten sitoutumusten reflektioimista (73). Jotkut lisäisivät tähän vielä omien tunteiden kattavan reflektioimisen tutkimusprosessin aikana. Historioitsijan olisi siis oltava tietoinen ja myös kerrottava meto-

dologisista, epistemologisista, eettisistä, poliittisista ja emotionaalisista sitoumuksistaan (taloudellisia sitoumuksia sen sijaan ei pidetä tarpeellisena mainita). Ei ihme, että refleктоivan paikantamisen vaatimus näyttää joskus vaikuttavan lamaannuttavasti etenkin nuoriin tutkijoihin. En missään tapauksessa vastusta itsereflektion vaatimusta sinänsä, mutta toivon että tutkimusyhteisö pian saavuttaisi jonkinlaisen konsensuksen sen konkreettisesta paikasta ja muodoista historian tutkimuksessa.

Konstruktivismista seuraa, että akateeminen historian tutkimus joutuu luopumaan asemastaan epistemologisesti etuoikeutettuna menneisyyden hallinnan muotona. Sen sijaan konstruktivistimita *ei* seuraa että historian tutkimusta ei enää voisi erottaa esimerkiksi kaunokirjallisuudesta. Jacques Reveliä lainatakseni: ”historians have to prove, or at least to attest”. Historiantutkimusta pelataan eri säännöillä kuin kaunokirjallisuutta – ja hyvä niin.

Kolmas implikaatio koskee oman oppiaineeni (aate- ja oppihistoria) asemaa historian tutkimuksen kentällä. Kirjan edustaman historian käsityksen valossa aatehistorian erottaminen tapahtumahistoriasta ei enää ole mielekästä. Jos menneisyyden tapahtumia ei voi erottaa niille annetuista merkityksistä ja jos menneisyyden toimijoiden reilu kohtelu edellyttää heidän ajatus- ja tunnemaailmansa perinpohjaista tuntemista ja ymmärtämistä, kuten Kalela ajattelee, jokainen hyvä historian tutkija on myös aatehistorioitsija.

Kirjoittaja on aate- ja oppihistorian yliopistonlehtori Oulun yliopistossa.